

במדבר: כיצד מותר לספור אנשים

פתיחה

בפרשת השבוע הפותחת את חומש הפקודים, קוראים בתורה על המניין הנערך לבני ישראל במדבר. כידוע המניין במדבר נערך בעזרת מחצית השקל שנתן כל אחד, מה יהיה דינו של אדם בעל שני ראשים? כמה כסף עליו לתת?

פתרון לשאלה זו אנו מוצאים בדברי הגמרא במנחות (לז ע"א). לדברי הגמרא, בכור הנולד עם שני ראשים יש לפדותו פעמיים, ולתת חמישה סלעים לכל ראש. כך יהיה הדין גם במחצית השקל, מכיוון שנותנים מחצית השקל לכל גולגולת, אדם בעל שני ראשים, עליו לתת פעמיים מחצית השקל.

בעקבות דברי הגמרא שאלו **התוספות** במקום (ד"ה או קום), כיצד מתחלקת ירושה כאשר לאחד מהאחים יש שני ראשים, האם בעל שני הראשים מקבל פי שניים בירושה, או שיש דין מיוחד במחצית השקל בו נאמר 'גולגולת'. למעשה הביאו מדרש שמביא, ששאלה כזאת נשאל שלמה המלך. התוספות לא כתבו כיצד הוא ענה לשאלה, אבל הפתרון מופיע ב**שיטה מקובצת** (אות יח):

"יש במדרש, אשמדאי הוציא מתחת הקרקע אדם עם שני ראשים, ונשא אשה והוליד בנים (שחלקם עם שני ראשים) וכשבאו לחלוק בנכסי אביהם מי שיש לו שני ראשים שאל שני חלקים, ובאו לדין לפני שלמה. שלמה הרתיח מים ושפך על ראש אחד, ומחמת הצער צעקו שני הראשים, אמר שלמה שמע מינה דתולדה אחת לשני הראשים, ונידונים כאיש אחד."

בעקבות המניין של בני ישראל, נעסוק השבוע בשאלה האם מותר למנות את ישראל. דיון זה מופיע כבר בגמרא ובראשונים, והתעורר שוב באחרונים בעקבות מפקד האוכלוסין הנערך במדינת ישראל.

המקור לאיסור

הרמב"ם בהלכות תמידין ומוספין (ד, ד) פסק, שיש איסור לספור את בני ישראל, ובגמרא מצינו שני מקורות לדין זה:

א. בגמרא במסכת יומא (כב ע"ב) מובא, שכאשר ספרו את הכהנים במקדש (כדי לדעת מי יזכה בהקטרת הקטורת וכדומה) היו מונים את אצבעותם ולא אותם ממש, מכיוון שאסור למנות אותם. הראייה לאיסור זה מהמקרא הוא שאול המלך, שכאשר ספר את העם לקראת היציאה לקרב, מנה אותם באמצעות כבשים ולא ספר בני אדם בצורה ישירה.

ב. גם הגמרא בברכות (סב ע"ב) עוסקת בנושא ומספרת, שהקב"ה העניש את דוד על כך שהוא אמר לשאול שה' הסית אותי, וגרם לו להיכשל 'בדבר שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים' – במניין בני ישראל. דוד ספר את עם ישראל, ובעקבות כך פגע דָבָר בעם, שגרם למותם של שבעים אלף איש כפי שמסופר בספר שמואל (כד, א - טו):

"א. ויוסף אף ה' לחרות בישראל, ויסת את דוד לאמור לך מנה את ישראל. ב. ויאמר המלך אל יואב, שוט בכל שבטי ישראל ופקדו את העם. ט. ויתן יואב את מספר מפקד העם אל המלך. י. ויך לב דוד אותו אחרי ספר את העם, ויאמר דוד אל ה' חטאתי מאוד אשר עשיתי. טו. ויתן ה' דבר בישראל, וימות מן העם מן ועד באר שבע שבעים אלף איש."

מדוע בכלל אסור למנות את ישראל? **הרב ישראלי** (עמוד הימיני, יג) הדין באריכות בסוגיה זו כתב, שלכל יהודי יש משמעות עצמית רוחנית מעבר למספר. הכוח של עם ישראל לא נובע מכמותו המספרית, אלא מכוחו הרוחני כפי שאפשר היה לראות פעמים רבות לאורך ההיסטוריה, "לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי" - הסופר את ישראל מוריד אותם ממעלתם (ועיין בתורת העולה א, פג).

מהו חטאו של דוד

מפשט דברי הגמרא משמע שהקב"ה השכיח מדוד המלך דבר פשוט: 'הנני מכשילך בדוד שאפילו תינוקות של בית רבן יודעים', אך **הרמב"ן** (במדבר א, ב) סירב לפרש לפרש כך משתי סיבות. קודם כל לא ייתכן שהקב"ה התערב בבחירתו החופשית של דוד, וכן קשה לפרש שדוד שכח איסור פשוט של מניית עם ישראל, לכן הוא העלה מספר אפשרויות להסביר מה גרם לדוד לחטוא:

א. במקרה בו יש צורך למנות את עם ישראל, מותר למנות אותם באמצעות שקלים כמו במדבר או טלאים כמו אצל שאול וכפי שראינו לעיל. דוד טעה בכך שסבר שברגע שמונים באמצעות חפץ אין בכך איסור, אך אין זה כך, וגם אם מונים באמצעות חפץ עדיין צריך שיהיה מטרת משמעותית במניין - ולדוד לא היתה מטרה (מספיק משמעותית).

יתכן שדוד טעה בדבר זה, מכיוון שלא כתוב בפירוש בכתובים שצריך למנות למטרה מסוימת, ורק המניין באמצעות חפץ מוזכר בפירוש. כפירוש זה נקטו להלכה פוסקים רבים, **התוספות רי"ד** (יומא כב ע"ב), **המגן אברהם** (קנו, ב), **השרידי אש** (א, קמ) ו**הרב עוזיאל** (ד, ב), לדעתם ספירה ללא צורך אסורה בכל עניין, וספירה לצורך מותרת באמצעות חפץ, ובלשונו:

"מכאן אנו למדים שלא נקרא שלא לצורך אלא כגון מנין דוד שלא היה בו שום צורך לגמרי, וכמו שכתב הרמב"ן, אבל כל מקום שיש בו צורך מותר המניין על ידי שקלים או הצבעה אפילו מדברי קבלה. ומעתה מתבררת שאלה דין במפקדים הנעשים בישובנו לצורך בחירות, הואיל ונעשים מתוך הכתב הרי זה כמפקד על ידי שקלים או הצבעה ואין בזה איסור."

ב. בניגוד לפירוש הראשון של הרמב"ן שממנו עולה שיש איסור למנות ללא צורך, בפירוש נוסף הוא סובר שמותר למנות אפילו שלא לצורך. הטעות של דוד המלך הייתה, שהוא מנה את האנשים ממש, ולא מנה אותם באמצעות חפץ. כדברי פירוש זה נראה שצידד מעט **הרב וואזנר** (שבט הלוי א, לד).

כיצד ייתכן שדוד טעה בכך? **הרב עובדיה** (יב"א י, ב) הסביר, שיתכן ודוד סבר, שבמדבר מנו את עם ישראל באמצעות שקלים רק כדי לגבות כבדרך אגב את התרומה לאדנים במשכן, או כדי לכפר על חטא העגל, ולא בגלל שיש חובה למנות דווקא על ידי חפץ.

התפקדות למניין אוכלוסין

לפי מה שראינו עד עכשיו, יש לדון בשאלה האם מותר להשתתף במפקד אוכלוסין. מטרת המפקד על פי האתר של הממשלה הוא, לתכנן בתי ספר וגנים בהתאם לכמות התושבים, כבישים, תשתיות ביוב, סיוע לנזקקים ועוד.

המדינה מייחסת חשיבות כל כך גדולה למפקד, עד שהיא גוברת על מגבלות הסודיות הקיימות בדרך כלל בחוקים. לדוגמה, במסגרת מפקד האוכלוסין מותר לפוקדים להיכנס למקום עבודה ולמקום מגורים, דבר שבדרך כלל אסור. כמו כן, מותר להם גם לדרוש ממוסדות המדינה למסור ידיעות שבדרך כלל יש איסור למסור אותן.

דעת המתירים

הרב עובדיה (יביע אומר שם) הביא, שדעת לא מעט פוסקים (חוות יאיר, פרי האדמה ועוד), שרק כאשר מונים את כל עם ישראל עוברים על לאו דאורייתא, אבל כאשר מונים רק חלק מעם ישראל (כמו במפקד האוכלוסין, שחלק מהיהודים בחו"ל), יש בכך רק איסור דרבנן. אמנם אסור לעבור גם על איסורי דרבנן, אבל זה נותן פתח להקל כאשר יש צירופים נוספים.

א. **הכלי יקר** (במדבר) דייק מלשון רש"י, שהאיסור קיים רק כאשר עושים מפקד אוכלוסין, כשלפני המפקד לא ידוע כמה מונה הקהל, כמו המפקד של בני ישראל, שהיה לאחר שבפעם האחרונה הם מנו שבעים נפש. לעומת זאת, כאשר כבר יודעים פחות או יותר את גודל האוכלוסייה (כמו המפקדים שעושים במדינה), והמפקד בא רק לדייק יותר - מותר.

ב. כפי שראינו לעיל, דעת השרידי **אש והרב עוזיאל** היא כדעה הראשונה של הרמב"ן, שכאשר יש צורך במניין, מותר למנות את עם ישראל. מכיוון שיש צורך במפקד האוכלוסין, וגם משום שלא מונים אנשים ממש אלא סופרים אותם בפנקסים, מחשבים וכדומה - אין בכך איסור, וכך פסק הציץ אליעזר (מפקד אוכלוסין פרק ז').

ג. **הרב וואזנר** (שבט הלוי ט, לה) גם כן פסק להקל, מכיוון שכאשר עושים מפקד אוכלוסין מונים יהודים וגויים ביחד, וכל האיסור למנות את עם ישראל נוהג רק כאשר מונים יהודים בלבד. וגם אם בסופו של דבר המחשב עושה חלוקה בין יהודים לגויים באופן אוטומטי, יש לא מעט גויים שנרשמו כיהודים, כך שלמעשה לא סופרים רק את עם ישראל, ובלשוננו:

"אבל במפקד זה ברור ואמת שאין מונין בני הדת, אלא מספר הכללי של התושבים במדינה בין גוים, בין ישראלים, וידוע לכל שמאז מפקד האחרון נתרבו מאד בעוות הרבים התושבים האינם יהודים בארצנו, וכבר גילו גאוני דור שלפנינו שאין זה בכלל אסור למנות את ישראל."

דעת האוסרים

א. **הרב שטרנבוך** (תשובות והנהגות ג, שפז) טען בעקבות הגמרא בהוריות (ו ע"א), שרק עם ישראל שבארץ ישראל נחשב ציבור, לכן דחה את טענתו של הרב עובדיה שכאשר לא מונים את כל עם ישראל יש מקום להקל. כמו כן, הוא לא קיבל את דעת הרב וואזנר, שכאשר מונים גם גויים עם היהודים אין בכך איסור, ואדרבה טען שיש בכך חומר גדולה יותר, שמשווים גויים ליהודים.

מדוע מפקד האוכלוסין לא נחשב ספירה על ידי דבר אחר, שמותרת לצורך מצווה כמו שראינו בדבר הרב עוזיאל? יש שהביאו את דברי **החתם סופר** (י"ד קו), שספירה באמצעות כתיבה של האנשים (במחשב או במחברת) לא נחשבת ספירה על ידי חפץ, לכן גם אם יש צורך בספירה, אסור למנות כך (ועיין הערה¹).

אפשרות אחרת להסביר מדוע אין לסמוך על הרמב"ן, מופיעה בדברי **הרב קנייבסקי** שכתב (באגרת שפורסמה), שמניין האוכלוסייה לא נחשב צורך, ולכן גם אם נאמר שספירה בכתב נחשבת ספירה באמצעות דבר אחר, מכיוון שאין בה צורך היא אסורה, וכן כתב הרב שטרנבוך. אם כי הסברא ד"י קשה, מכיוון שתמוה מאוד לומר שמניין האוכלוסין אין בו צורך.

ספירה פרטית

עד כה ראינו את דיוני הראשונים והאחרונים בשאלה, כיצד יש למנות את כל עם ישראל. כמו כן ראינו, שכאשר מנו את הכהנים למקדש היו צריכים לספור את האצבעות שלהם ולא את האנשים עצמם, כך שמוכח שהאיסור לספור לא נוהג רק כאשר מונים את כל עם ישראל, אלא גם חלק ממנו. האם יש פתרונות הלכתיים לאדם הרוצה לספור אנשים למניין וכדומה?

א. אפשרות אחת מקובלת היא, למנות על ידי פסוק. הדרך הנפוצה ביותר מופיעה **בקיצור שולחן ערוך** (טו, ג), שמביא את הפסוק 'הושיעה את עמך וכו', בו יש עשר תיבות. אפשרות נוספת מופיעה בשם **רש"י** (ספר האורה א, ו) **ורבי יהודה אלברצלוני** (ספר העיתים סי' קעד), שכתבו למנות באמצעות הפסוק 'ואני ברוב חסדך וכו'. ההגיון למנות בפסוק זה דווקא הוא, שבדרך כלל צריך למנות עשרה לצורך מניין, ואת הפסוק הזה אומרים בכניסה לבית הכנסת, ובלשוננו:

"כד מכנסין לבי כנישתא ובעי למידע אי הוה עשרה (= כאשר נכנסים לבית הכנסת ורוצים לבדוק אם יש עשרה), קיימא לן דאסור למנות אפילו לדבר מצווה, והיכא עבדו (= ואיך יעשו?), פתח חד 'ואני', השני 'ברוב', השלישי 'חסדך', רביעי 'אבוא', חמישי 'ביתך', וכד משלמי האי פסיקא על האי סידרא (= וכאשר יסיימו את הפסוק), ידעו דאיכא (= שיש) עשרה."

הרב אשר וייס (במדבר א) טען, שספירה על ידי פסוק מועילה בניגוד לספירה במספרים שאסורה, מכיוון שלמעשה לא מונים את אנשים, אלא רק אומרים פסוק, וכאשר מסיימים את הפסוק מתברר ממילא שנוכחים עשרה אנשים במקום (והראיה, שאם יעצרו את המונה באמצע, סיכוי טוב שלא ידע איזה מספר מסמלת המילה בפסוק אליה הגיע²).

ב. אפשרות נוספת למנות, היא במחשבה. **כף החיים** (נה, יא) הביא בשם **ר' חיים פלאג'י** (כף החיים סי' יג) **והחסד לאלפים** (או"ח נה), שאין איסור למנות את בני ישראל במחשבה, וכך פסק להלכה גם **הציץ אליעזר** (קונטרס מפקד תושבים, פרק ז). הסיבה לכך היא, שמחשבה היא לא ממשית, ולכן אין זה נחשב כלל ספירה שנאסרה.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...³

¹ הרבה חלקו על דבריו, מכיוון שיש ראשונים שכתבו במפורש שלא כדבריו, לכן הסתמכות על דבריו כדי לאסור השתתפות במפקד - דחוקה.

² אפשר להביא הסבר אחר. **הביאור הלכה** (או"ח תפט) הביא בשם חלק מהאחרונים, שאי אפשר לספור ספירת העומר באמצעות אות (היום ב' ימים לעומר), מכיוון שספירה כזאת לא נחשבת כלל ספירה. קל וחומר שהוא הדין כאן, שספירה באמצעות פסוק לא נחשבת ספירה.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com